

УДК 347.122

Наталія Ходєєва,*викладач кафедри цивільного права і процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО СТАН СВОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядаються проблемні питання щодо визначення фізичної особи як суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я. Досліджуються деякі аспекти права на інформацію про стан здоров'я, які ведуть до невизначеності теоретико-методологічної бази.

Ключові слова: суб'єкт права, фізична особа, людина, повнолітня фізична особа, малолітня фізична особа, пацієнт, постнативні особисті немайнові права, адвокат, медичний працівник.

Постановка проблеми. Характер взаємовідносин держави з особою є важливим показником стану суспільства в цілому, його цілей, а також перспектив його розвитку. Питання прав і свобод людини і громадянина сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світу. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Взагалі визначення суб'єкта права для правової науки є базовим, це соціально-правовий феномен, який продовжує постійно досліджуватись. В Україні сьогодні триває період формування суспільства нового типу – інформаційного суспільства. Одним із головних пріоритетів розвитку країни визнається побудова відкритого для всіх інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, де кожен може мати вільний доступ до інформації. Виходячи з ідеї первинності суб'єкта права, можна стверджувати, що не суб'єкт права є елементом правових відносин, навпаки, правові відносини, зв'язки «належать» суб'єктові права. Суб'єкт – це та вісь, навколо якої формуються саме правові зв'язки, відносини [1, с. 64]. Отже, суб'єкт правовідносин – це суб'єкт права, який є учасником правових відносин і наділений відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Також здоров'я фізичної особи в Україні відповідно до ст. 3 Конституції України проголошується вищою соціальною цінністю [2, с. 3]. Однак, незважаючи на це, існують певні проблемні питання щодо визначення суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі вчені Р. О. Стефанчук [3], М. С. Малєйна [4], В. І. Акіпова [5], С. М. Братусь [6], Т. В. Блащук [7], С. О. Сліпченко [8], С. Г. Стеценко [9], В. С. Толстой [10], Є. О. Суханов [11], А. О. Кодинець [12] акцентували свою увагу на загальному визначенні суб'єкта права, однак визначенню суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я було приділено недостатньо уваги.

Головним компонентом і водночас центром, ядром правової системи є такий суб'єкт права, як людина в її юридичній якості як носій суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, учасник правових відносин, тобто суб'єкт, який володіє здатністю мати права й обов'язки, реально своїми власними діями здійснюючи ці права й обов'язки.

Відповідно до ст. 24 ЦК України, фізичною особою є кожна окрема людина, що виступає як учасник цивільних відносин [13].

Поняття «фізична особа» і «людина» взаємопов'язані, але не тотожні. Фізична особа – це завжди лише людина.

Т. В. Блащук вважає, що поняття «особа» є родовим. Воно належить усім суб'єктам цивільних прав і використовується у специфічному юридичному розширеному значенні (поширюється і на юридичну особу), оскільки особа з точки зору психології та філософії – суб'єкт суспільних відносин, який має певний рівень психічного розвитку. Якості особи притаманні психічно здоровій особі, яка досягла певного віку, здатна в силу інтелектуальних і духовних якостей бути учасником суспільних відносин, формувати свою позицію, відповідати за свої вчинки. Відповідно до цього не кожному людину можна вважати особою. Поняття «особа» є вужчим за поняття

тя «людина». У юридичній літературі правильно підкреслюється, що особою не народжуються – нею стають. Поняття «людина» як суб'єкт права широко використовується в різноманітних міжнародних документах і законодавстві. Так, у ст. 6 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН в 1948 р., зазначено, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. Людина в подібних випадках розглядається як істота, яка поєднує в собі біологічні та соціальні елементи, якій притаманна форма розвитку психіки – свідомість [7, с. 161-163].

Проте людина може бути, а може і не бути учасником цивільних відносин. Крім того, людина може розглядатися як суб'єкт права, а може бути предметом наукового дослідження або розглядатися як об'єкт впливу в іншій системі суспільних відносин. Фізична особа має індивідуальні природні властивості і громадянські характеристики. Так, визнання почерку однією з основних властивостей індивідуальності зумовило потребу підпису договорів та інших угод. До громадських характеристик людини слід віднести її ім'я, громадянство, соціальний стан, володіння мовами тощо. Сукупність цих характеристик дає можливість називати людину громадянином. Таким чином, можна сказати, що кожний громадянин наділений природними властивостями і громадськими характеристиками, які зумовлюють можливість його участі в цивільних правовідносинах у ролі суб'єкта цих відносин (фізичної особи).

Згідно зі ст. 34 Конституції України передбачено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [2]. Вказане вище також знаходить своє підтвердження і в цивільному законодавстві, відповідно до положень якого: ч. 1 ст. 302 ЦК України зазначає, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, а також ч. 1 ст. 285 ЦК України вказує на те, що саме повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я [13].

Як зазначається у чинному законодавстві, у цивільних правовідносинах можуть брати участь громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. При цьому іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією України, законами чи міжнародними договорами України. Однак для того, щоб

людина могла виступати суб'єктом цивільних правовідносин, вона має бути наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю за ст. 25, ст. 30 ЦК України [6, с. 5].

Цивільну дієздатність мають тільки фізичні особи, які усвідомлюють значення своїх дій та можуть ними керувати. Дієздатність у повному обсязі виникає з досягненням фізичною особою вісімнадцяти років (повноліття) (ст. 34 ЦК). Діти, які не досягли 14 років (малолітні особи), мають часткову дієздатність, вчиняють дрібні правочини.

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31 ЦК). Неповнолітні віком від 14 до 18 років мають неповну дієздатність. Неповнолітні особи мають право вчиняти й інші правочини, але лише за умови отримання на це згоди їхніх батьків (усиновлювачів) або піклувальників (ст. 32 ЦК). Однак і повнолітня фізична особа може бути обмежена рішенням суду у своїй дієздатності, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 36 ЦК). Тобто стосовно неповнолітніх і недієздатних осіб правом на отримання інформації про стан їх здоров'я користуються їхні батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники. Це не означає, що принцип правдивості не стосується відносин медичного працівника з дітьми і недієздатними, однак він впливає не із закону, а із загальних вимог медичної етики. Відповідно до п. 2 ст. 285 ЦК України, до досягнення фізичною особою повноліття батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на отримання інформації про стан здоров'я дитини або підопічного.

Відповідно до п. 4 ст. 285 ЦК України у разі смерті фізичної особи члени її сім'ї або інші фізичні особи, уповноважені ними, мають право бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків до суду.

У доктрині існує декілька підходів щодо визначення моменту виникнення та припинення особистих немайнових прав.

Як зазначає Р. О. Стефанчук, постнативні особисті немайнові права виникають не в момент народження фізичної особи, а в момент і з приводу смерті іншої фізичної особи, отже, на відміну від інших суб'єктивних цивільних прав смерть у цьому разі виступає не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий [3, с. 420].

Іншої думки дотримується С. О. Сліпченко, який вважає, що відділення блага може відбуватися незалежно від спрямованості

чи правомірності дій, а іноді й у результаті подій. При цьому об'єкт не стає чужим для первинного володільця. Після його смерті, як правило, зберігаються можливості встановити, кому вони належали, зберігаються властивості нематеріальних благ персоналізовані своїми колишніми носіями [8, с. 198].

Ми погоджуємось з доктринальним підходом Р. О. Стефанчука і вважаємо, що посттанативні особисті немайнові права, а саме право на інформацію про стан здоров'я особи, яка померла, виникає в момент та з приводу смерті даної фізичної особи у членів її сім'ї або інших фізичних осіб, уповноважених нею. Це відображається у можливості бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомлюватися з висновками щодо причин смерті, а також мати право на оскарження цих висновків до суду, отже, на відміну від інших суб'єктивних цивільних прав, смерть у цьому випадку виступатиме не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий.

Згідно з ч. 1 ст. 39 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», саме пацієнт, який досяг повноліття, має право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я [14]. Отже, визначаючи фізичну особу як суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я, необхідно більш детально розглянути поняття «пацієнт». Пацієнт (лат. *patiens* – терплячий, страждаючий) – фізична особа, яка отримує медичну допомогу (профілактичну, діагностичну, лікувальну), або піддається медикобіологічним дослідженням (клінічним випробуванням), або є донором крові чи певного органа при трансплантації тощо [15]. Пацієнт – досить поширене, але не стало поняття, яке потребує подальшого уточнення. Наприклад, у фармації більш широко використовують терміни «відвідувач», «споживач», «хворий», значно рідше – «пацієнт». Зі зміною пріоритетів суспільства змінюються і фізичні особи (суб'єкти права), які в ринкових умовах, де пропонується великий обсяг послуг, стають більш розбірливими і вимогливими. Відвідувачі медичні установи, фізичні особи зазвичай бажають спілкуватися з фахівцями не тільки з приводу наявних у них хвороб, а й з приводу виключення можливості їх появи у майбутньому, з приводу моральної та духовної підтримки та з приводу надання необхідної допомоги у відповіді на питання щодо фізіології людини тощо. В українському законодавстві не закріплено загального визначення поняття «пацієнт». Визначення цього терміна передбачено у проектах законів «Про фінансування

охорони здоров'я та медичне страхування» від 19 вересня 2006 р., відповідно до якого пацієнт – це особа, яка звернулася за медичною послугою; та «Про правові основи біоетики і гарантії її забезпечення» від 8 червня 2005 р., відповідно до якого пацієнт – це здоровий або хворий споживач медичних послуг [16, с. 96].

Водночас під час вивчення наукової літератури щодо формулювання цього поняття виникла потреба дати йому чітке визначення. С. Г. Стеценко вважає, що «пацієнт» – це людина, що звернулася в лікувально-профілактичний заклад за діагностичною, лікувальною або профілактичною медичною допомогою або бере участь як випробуваний у клінічних випробуваннях лікарських засобів [9, с. 154]. Іншими словами, для набуття статусу пацієнта у людини повинні виникнути реальні відносини (правовідносини) з медичним закладом незалежно від його організаційно-правової форми (державний, муніципальний, приватний), що ґрунтуються на зверненні людини в даний заклад за медичною допомогою або участі його в клінічних випробуваннях. Ми погоджуємось з його визначенням, однак існують, наприклад, випадки, коли особа загубила результати своїх обстежень і звертається до закладу охорони здоров'я з метою повторного одержання попередніх результатів. У цьому разі громадянин вступає у відносини з медичним закладом, але це звернення не припускає виконання медичних втручань. Громадянин у цьому разі наділений певними правами й обов'язками, отримує право знайомитися з медичною документацією і розпоряджатися конфіденційною інформацією, що стосується стану його здоров'я.

Ми також погоджуємось із визначеннями В. І. Аكوпова і Є. М. Маслової, які відзначають, що «пацієнтом вважається будь-яка людина, що звернулася за медичною допомогою, незалежно від стану її здоров'я або наявності будь-якого захворювання, тобто це більш широке поняття, ніж хворий» [5, с. 217]. Однак бувають випадки, коли особа страждає на захворювання, але займається самолікуванням у домашніх умовах або ж коли фізична особа відмовляється від пропонованого медичного втручання, тобто вона не звертається за медичною допомогою, а отже, не вступає з медичними працівниками в медико-правові відносини, навіть якщо страждає на захворювання. Тобто дані особи не можуть вважатися пацієнтами.

Враховуючи вищевикладене, аби фізична особа набула статусу пацієнта, вона не обов'язково повинна: вступати у правовідносини з медичним закладом з метою виконання медичного втручання та не завжди

під час звернення може мати будь-яке захворювання; та, навпаки, може мати будь-яке захворювання, але з певних об'єктивних або суб'єктивних причин не звертатися за медичною допомогою, а отже, не вступати в медико-правові відносини з медичними працівниками. На підставі вищевикладеного доцільно змінити в ч. 1 ст. 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я термін «пацієнт» на «фізичну особу».

Ще одним суб'єктом права на інформацію про стан свого здоров'я є адвокат. Адвокат (від лат. *advocates* – від лат. *advoco* – запрошую) – юрист, що надає професійну правову допомогу громадянам та юридичним особам шляхом реалізації прав у їх інтересах [17].

В Україні адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставі та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [18]. Здійснюючи свої професійні обов'язки з надання правової допомоги, адвокати нерідко потребують отримання копій різних медичних документів та інформації із закладів охорони здоров'я (використовують для цього адвокатський запит). До адвокатського запиту необхідно додати посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та ордеру або доручення з органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Відповідь на адвокатський запит повинна бути надана не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту, продовжити термін його розгляду можна не більше як до двадцяти робочих днів (наприклад, якщо потрібно підготувати значний обсяг інформації). У зв'язку з тим, що інформація про стан здоров'я людини є інформацією з обмеженим доступом, а саме конфіденційною, адвокат має право лише витребувати медичну інформацію про свого клієнта, з яким, для прикладу, уклав договір про надання правової допомоги. Цим повноваженням адвоката повинен наділити клієнт. Надавати адвокату медичну інформацію про інших фізичних осіб (окрім його клієнта) неправомірно.

Медичні працівники як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах із закладами охорони здоров'я, медичні працівники як приватні підприємці беруть безпосередню участь у наданні інформації про стан здоров'я фізичних осіб, а отже, також є суб'єктом права на інформацію про стан свого здоров'я. У галузі охорони здоров'я громадянин-підприємець здійснює свою діяльність лише за наявності ліцензії на провадження відповідного виду господарської діяльності в цій галузі, а саме: виробництво лікарських засобів; оптову та роздрібну торгівлю лікарськими

засобами; переробку донорської крові та її компонентів, виготовлення з них препаратів; проведення дезінфекційних, дезінсекційних, дератизаційних робіт; медичну практику. Крім того, медична практика здійснюється за спеціальностями, які зазначаються в ліцензії відповідно до Номенклатури лікарських спеціальностей. Отже, фізична особа – підприємець, який здійснює свою діяльність без створення юридичної особи, водночас виконуючи весь комплекс спеціальних заходів і послуг медичного характеру, що притаманний закладам охорони здоров'я, та створюючи для цього необхідну матеріальну базу, водночас не може набувати статусу, що відповідає статусу закладів охорони здоров'я.

Отже до фізичних осіб – суб'єктів права на інформацію про стан свого здоров'я – належать:

- окрема людина – громадянин України, що виступає як учасник цивільних відносин (має бути наділена цивільною правоздатністю, цивільною дієздатністю);

- іноземні громадяни і особи без громадянства; батьки (усиновлювачі) опікуни, піклувальники, у разі якщо фізична особа (дитина або підопічний) неповнолітня або недієздатна;

- члени сім'ї фізичної особи або інші фізичні особи, уповноважені ними (у разі смерті фізичної особи мають право бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті);

- медичні працівники як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах із закладами охорони здоров'я;

- медичні працівники як приватні підприємці, що беруть безпосередню участь у наданні інформації про стан здоров'я фізичних осіб;

- пацієнт – фізична особа, яка отримує медичну допомогу або піддається медико-біологічним досліддам;

- адвокати, визначені законодавством як фізичні особи;

- фізичні особи як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах з юридичними особами, які є учасниками цивільних правовідносин з приводу отримання інформації про стан здоров'я.

Відсутність цілісного дослідження, попри висвітлення окремими ученими деяких аспектів права на інформацію про стан здоров'я, веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики. Тому питання щодо визначення суб'єктів права на інформацію про стан свого здоров'я – це дуже широка і до кінця не вивчена проблема, яка заслуговує на

теоретичне розроблення та законодавче впровадження. Правильне наукове уявлення про суб'єктів права на інформацію про стан здоров'я має велике значення як для теорії, так і для практики.

Список використаних джерел:

1. Архипов С. И. Субъект права (Теоретические исследования) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / С. И. Архипов. – Екатеринбург, 2005. – 522 с.
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.
3. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Р. О. Стефанчук. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2007. – 541 с.
4. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление, защита) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / М. Н. Малеина. – М., 1997. – 431 с.
5. Акопов В. И. Право в медицине / В. И. Акопов, Е. Н. Маслов. – М. : Книга-сервис, 2002. – 352 с.
6. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1950. – 367 с.
7. Блашук Т. В. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності / Т. В. Блашук // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 7. – С. 161–163.
8. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. – Х. : Діса плюс, 2013. – 552 с.
9. Стеценко С. Г. Право и медицина: проблемы соотношения / С. Г. Стеценко. – М. : Международный университет (в Москве), 2002. – С. 154–167.
10. Толстой В. С. Личные неимущественные правоотношения [Электронный ресурс] / В. С. Толстой. – Изд-во Академ. повыш. квалиф. и проф. переподг. раб. образования, 2009. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/commlaw/321> (дата звернення: 26.09.2016).
11. Суханов Е. А. Российское гражданское право : учеб. : в 2-х т. – Т. I : Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : Статут, 2010. – С. 176, 887.
12. Кодинець А. О. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг у цивільному праві України : дис. канд. ... юрид. наук / А. О. Кодинець. – К., 2006. – 219 с.
13. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV ... 1206-VII від 15.04.2014 // ВВР. – 2014. – № 24. – 885 с.
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – 19 с.
15. Фармацевтична енциклопедія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних. – К. : МОПІОН, 2010. – 1632 с.
16. Стеценко С. Г. Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні / С. Г. Стеценко, І. Я. Сенюта // Право України. – 2007. – № 6. – С. 96–100.
17. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82> (дата звернення: 20.10.2016).
18. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон від 05.07.2012 № 5076-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 27. – Ст. 282. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 20.10.2016).

В статье рассматриваются проблемные вопросы относительно определения физического лица как субъекта права на информацию о состоянии своего здоровья. Исследуются некоторые аспекты права на информацию о состоянии здоровья, которые ведут к неопределенности теоретико-методологической базы.

Ключевые слова: субъект права, физическое лицо, человек, совершеннолетнее физическое лицо, малолетнее физическое лицо, пациент, посттанативные личные неимущественные права, адвокат, медицинский работник.

The article deals with issues concerning determination of individuals as subject of the right to information about their health. We study some aspects of the right to information on health, leading to uncertainty theoretical and methodological framework.

Key words: entity, individual, person, adult individual, minor individual patient, posttanatynvi moral rights, lawyer, medical worker.

